
להפוך את הבית למקדש

סיכום שיעורים

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

המאמר נערך בידי איתי קולין וישראל פיבקו על בסיס הקלטות וספרים של מניטו בעברית.

תודה לרב אורי שרקי, לאביעד יחיאל, ולשדמה קדר על הסיוע בעריכה.¹

פורסם במוסף שבת, מקור ראשון, יח באב, השתפ"א

כל הזכויות שמורות למכון מניטו ©

¹ המקורות המרכיבים את המאמר, שניתן למצוא באתר מכון מניטו: הקלטת מהפכת הזהות העברית – כל המפגשים, הקלטות שיעורים בדרך חיים למהר"ל, הקלטת שיעורים על תורת התולדות שיעור 1, הקלטת השיעור: להתחיל מבראשית שיעור 1, הקלטת שיעורים על התפילה ברכת התשובה, כי מציון פרשת פקודי, כי מציון פרשת שמיני, כי מציון פרשת בהעלותך.

להפוך את ה'בית' למקדש

לא פעם אני מבחין בתפיסת עולם מוטעית שהתקבעה בתודעתם של יהודים רבים: הם סבורים שהקב"ה ברא בתי כנסת ושיבות, ומסביבם יצר עולם. אולם, על פי נביאי ישראל האמת היא הפוכה: הקב"ה ברא עולם, ובתוך העולם צריך שיהיו בתי כנסת ושיבות. התפיסה המוטעית של אותם יהודים מחלקת בין החיים והמלאכות מחד גיסא – שנמצאים בעדיפות משנית ושייכים כביכול לעולם החול בלבד, ובין הדת ועולם הרוח מאידך גיסא – שנמצאים בעדיפות ראשונה, ולדעתם רק הם קשורים לקודש. זוהי תפיסה ששורשה בהשקפה נוצרית שחלחלה אלינו במהלך שנות הגלות המרוכזות. לפיכך, מוטל עלינו לדון בכל אותם מושגים המשייכים כיום לעולם הדתי, ולהגדירם מחדש. הגדרה זו ראוי שתיעשה לפי מסורת התורה שבעל פה ותבניות החשיבה של זהותנו השורשית, הזהות העברית, שנמסרו לנו דרך חכמי הקבלה.

בירור של המושג 'בית המקדש' הוא דוגמה מובהקת לשינוי הנדרש. במאמר זה ננסה לענות על השאלות הקשורות למקדש בהיבט ההיסטוריוסופי: מדוע יש צורך לבנות בית מקדש, מה תכליתו, וכיצד הוא מתקשר לייעודו של עם ישראל בהיסטוריה. לשם כך נתחיל מבראשית, ונראה כיצד כבר בסיפור בריאת העולם התורה רומזת לתשובות שאנו מבקשים.

סוד השבת: שבת הבורא

התורה מתחילה בסיפור מעשה בראשית. בששת ימי בראשית הקב"ה יוצר את העולם כמקום ראוי למגוריו של האדם. עם כניסת האדם לעולם בסוף היום השישי הקב"ה חדל ממלאכתו כבורא, הוא "שובת ממלאכתו", והעולם הנברא מקבל את צורתו של עולם הטבע. מכאן ואילך, במהלך היום השביעי, הקב"ה מסתתר מאחורי המסווה של עולם המונע על ידי חוקים דטרמיניסטיים. על ידי הסתתרות זו, שהיא מעין 'צמצום', הקב"ה מייחס לעולם מעמד של 'הקדש'; הוא כביכול אוסר על עצמו לגעת בעולם שהפך לטבע, אלא דרך ההשגחה בלבד, אלא אם כן נשקפת סכנה של פיקוח נפש לבריאה, כידוע מהלכות שבת, ואז יש נס או התגלות.

עולם שכזה, שלכאורה התרוקן מנוכחותו של ה', ונדמה כי הוא קיים מעצמו וכפוף לדטרמיניזם עיוור ואנונימי, היה הופך לעולם מקולל, אלמלא השאיר בו הבורא 'רשימו' של השפע שלו: הרושם שנותר מהאור, שנקרא 'ברכה', שהכתוב מקדים אותו לקדושה בפסוק: "ויברך... ויקדש". הברכה היא שפע ותוספת של המציאות שבאה למעלה מהטבע, והיא מאפשרת לנו לשער שיש 'מישהו' מאחורי המסך. כל אדם בריא בנפשו מסוגל לחוש את הברכה במציאות. זו תוספת שאינה נצרכת לקיום הביולוגי הבסיסי, אך היא שנותנת את הטעם לחיים, לפי סוד הפסוק: "טעמו וראו כי טוב ה'" (תהילים לד, ט): כמו מאכל, שמרכיביו מספיקים לקיום מערכות הגוף, אך כדי להחיות את נפשו ונשמתו האדם זקוק לחוש את טעמו.

היום השביעי

כאמור, לאחר בריאת האדם, העולם עובר ליום השביעי. המושג 'יום' במעשה הבריאה מתאר מעין פרויקט בעל תכלית מסוימת שקבע הבורא. כל פרויקט שכזה ניתן לפצל למספר שלבים לפי הפסוקים. לשם ההבנה נחלק אותו לשלושה שלבים: תכנית הבורא לגבי אותו יום, שלב המימוש וסיומו. כך למשל, היום הראשון מתחיל עם תכנית הבורא "ויאמר אלוקים יהי אור", ממשיך עם המימוש "ויהי אור", ומסתיים ב"ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד". אולם שלא כמו בששת ימי בראשית, על היום השביעי לא נכתב 'ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי'. כלומר, זהו הפרויקט היחיד של הבורא במעשה הבריאה שלא נאמר עליו בתורה שהסתיים. מכאן, שבמישור של הזמן ההיסטורי אנו מצויים בעיצומו של היום השביעי, או במילים אחרות: היום השביעי הוא פרק הזמן המהווה את ההיסטוריה האנושית (פרקי דרבי אליעזר, פרק י"ח).

הצמצום של נוכחות הבורא והסתתרותו מאחורי המסווה של חוקי הטבע, הם הכרחיים כדי שההיסטוריה של האדם תוכל להתחיל ביום השביעי. זאת משום שכל עוד העולם אינו משועבד לסדר יציב, רצונו של האדם שקובע את מהלך ההיסטוריה אינו יכול להיות חופשי באמת. ללא חוקי טבע קבועים, המסדירים את התנהלותו של העולם ומאפשרים לשער במידה רבה של ודאות את מצבנו ברגע הבא, לא נוכל לבחור ולתכנן את צעדינו, וכך חירותנו כבני אדם תהיה נטולת בסיס איתן.

עם זאת, סימן שאלה מרחף סביב היום השביעי. התורה מגדירה את רצון הבורא בכל יום מששת ימי הבריאה, ומכאן נשאלת השאלה: מהו רצונו לגבי היום השביעי? במילים אחרות, מהו היעד שעל פיו יש להגדיר את הצלחתה של ההיסטוריה האנושית? התשובה נרמזת במקרא: "ויברך אלוקים את יום השביעי - ויקדש אותו" (בראשית ב, ג). כלומר לאחר הברכה, צריך הנברא להגיע לקדושה. הופעת האדם מלווה בברכה ששם הבורא בבריאה ("ויברך אותם" – שם א, כח), המייצבת את עולמו על ידי ברכת השפע בטבע, ורק אז מוטלת עליו המשימה להגיע לקדושה.

הקדושה היא ייחוד מידותיו של הקב"ה בעולם, או במילים אחרות, אחדות הערכים המוסריים. במצב של קדושה כל ערך מקבל את מקומו הנכון במציאות, ללא רמיסת הערכים האחרים. אך בעוד שבעולם העליון, במחשבת הבורא, המידות והערכים מצויים במצב של אחדות, בעולם הטבע הם במצב של ריבוי והתנגשות. מטרתו של האדם היא לאחד שמיים וארץ, כלומר לאחד את אותם הערכים השמימיים במציאות הטבעית. לפי רוח הפסוק "ה' הוא האלוקים" (דברים ד, לה): "ה'" – כלומר שם הויה, שמו של הקב"ה המתגלה דרך אחדות המידות, "הוא האלוקים" – שמו של הקב"ה המתגלה דרך עולם הטבע. פעולה זו של איחוד הערכים והמידות המובילה לקדושה, מהווה ציר מרכזי בתורת ישראל ומצוותיה, שהיא גילוי רצון ה' בעולם.

אם כן, העולם, שראשיתו בתוהו ובוהו, מתוקן במהלך ששת ימי המעשה על ידי הבורא כיוצר, וביום השביעי, מוסר הבורא את העולם לידי האדם כדי שישלים את התיקון. העולם שלנו מהווה אפוא תכנית משותפת לבורא ולאדם: מעשה בראשית, שתכליתו לבנות עולם שהאדם יוכל לשכון בו, הוא כביכול חלקו של הקב"ה בבריאת העולם; והאדם מצדו פועל לתקן ולהשלים את מלאכת הבריאה במהלך

ההיסטוריה, עד להגעה אל מדרגת הקדושה, כדי שהבורא יוכל לשוב ולשכון בעולם בגלוי וללא הסתר, ולהיפגש עם האדם פנים בפנים.

היום השמיני

כאשר האנושות תגיע למדרגת הקדושה, ההיסטוריה תצליח ומחשבת הבורא לגבי היום השביעי תתממש, או אז ייאמר: "ויהיו קדושים, וירא אלוקים כי טוב, ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי", וניכנס ליום השמיני. במקורותינו, היום השמיני קשור לימות המשיח והעולם הבא. לפי המהר"ל, המספר שבע מורה על הטבע, והמספר שמונה מורה על תיקון העולם והמשיחיות; ועל פי המדרש, התלמוד והזוהר, אליהו הנביא, המבשר את בואו של משיח בן דוד בסוף האלף השישי, צפוי להתגלות ב'מוצאי שבת', ולכן מזכירים אותו בהבדלה. כמו כן, כל המצוות הקשורות ליום השמיני, כמו ברית המילה, משלימות את האדם ומעלות אותו מעל מדרגת הטבע. כאן, אגב, מונחת הסיבה לכך שהנוצרים – הסבורים שהמשיח כבר הגיע, העולם תוקן, ואנחנו חיים ביום השמיני – קבעו את היום הקדוש שלהם ביום שלמחרת השבת. מנגד, המוסלמים – הסוברים שאנו עדיין חיים במציאות של ששת ימי הבריאה, שבהם אין לאדם בחירה והבורא מכתוב לבדו את המציאות – קבעו את היום הקדוש שלהם ביום השישי. זאת לעומת עם ישראל, החי את ההיסטוריה כזירת פעולתו של האדם, ביום השביעי.

האידיאל של בית המקדש קשור קשר הדוק עם היום השמיני. אין זה מקרה שיום חנוכת המשכן במדבר – שהוא דגם מבשר לבית המקדש שייבנה בירושלים – נקרא בתורה: "היום השמיני" (ויקרא ט א). זאת משום שהתגלותו מחדש של הקב"ה בעולם מגדירה את הצלחתו וסיומו של היום השביעי. עם זאת, לפי המקובלים, בדגם של בית המקדש בירושלים יש בחינה כוללת אף יותר. לפי סוד הפסוק "אשרי יושבי ביתך" (תהילים פד, ה), העולם כולו נקרא 'בית'. אם כן, בבואה להעלות את העולם למדרגה של קדושה, ניתן להגדיר את יעדה הסופי של האנושות כך: להפוך את העולם כולו, את 'הבית', למקדש.

המקדש, בית של מפגש

בית המקדש, בהגדרתו הבסיסית, הוא בית שבו הקדושה אפשרית: מציאות שלמה ומתוקנת, המאפשרת את המפגש בין הנברא לבורא ללא הסתרה. זו הסיבה שבית המקדש מוגדר בתור בית מועד, המבטא את היותו מקום שמתקיים בו מפגש (חזקוני, שמות, כה, ח). זהו מפגש מיוחד, בלתי נתפס כמעט, שבו האדם והקב"ה נמצאים במרחב משותף. המטרה של בניין בית המקדש היא אפוא לאפשר מפגש בין הבורא לבריאה.

אין הכוונה לכך שבלא בית מקדש בנוי על תלו בירושלים המפגש אינו יכול להתקיים כלל, שהרי באופן אידיאלי העולם כולו הוא בית מקדשו של הקב"ה. המקובלים מסבירים שניתן לחלק את המילה "בראשית" למילים 'ראש' ו'בית' (תיקוני זוהר). כלומר, העולם כולו הוא 'בית' אחד – והקב"ה הוא 'ראש' הבית. עוד אמירות הרומזות לכך הן "כבודו מלא עולם" (קדושת כתר), או האמירה המפורסמת

"לית אתר פנוי מיניה" (תיקוני זוהר קכב, ב). כמובן יש לדייק בדברים: נכון, אין מקום ריק ממנו, אבל במדרגות שונות של גילוי. מאז היום השביעי, התגלות הבורא בעולמו מתקיימת במצב של הסתר פנים. יש לנקוט משנה זהירות באמירות הללו, שכן ישנם מקומות וזמנים שאין זה ראוי לאומרן ללא הסבר מקדים.

אם כן, גילוי שכינתו של הקב"ה מתרחש במדרגות שונות – לפי רמת הקדושה של האדם, המקום והזמן. גילוי כזה התרחש באופן בולט במיוחד בבית המקדש שבנה שלמה בירושלים. זו הייתה מציאות ייחודית שהתקיימה באומה, במקום ובזמן מיוחדים. אך יש לזכור שאותו דגם של ההתגלות בימי שלמה הוא רק רמז למציאות שעתידה לבוא, שבה העולם כולו יהיה בית מקדש.

תפקידן של אומות העולם ותפקידו של עם ישראל

נמצאנו למדים שעל כתפי המין האנושי כולו מוטלת משימה כבדת משקל: להפוך את העולם כולו לבית מקדש, ולהגיע לקדושה. אל לנו לשגות ולחשוב שמשימה זו שייכת לעם ישראל בלבד. גם לאומות העולם יש תפקיד משלהן במשימה. כשם שבית המקדש בימי שלמה היווה מודל בזעיר אנפין לקדושה שעתידה להתפשט בעולם, כך גם השותפות של הגויים בבנייתו הייתה רמז למציאות עתידית, שבה כל אומות העולם ישאפו לתרום את חלקן במאמץ להפוך את העולם כולו למקדש. את שאיפתם זו ניתן כבר לראות במציאות הפוליטית בימינו, שבה אומות העולם לוטשות עיניים להר הבית ולפעמים אף מנסות לנכס את שטחו לעצמן.

במגמת תיקון העולם, ניתן לומר באופן כללי שתפקידם של הגויים הוא לתרבת את העולם הטבעי, וזאת באמצעות יצירת כוח טכנולוגי ותרבותי המאפשר את תיקונו בכל מישורי החיים. בלשון הקבלה מכונה תהליך זה בשם 'בניית הכלים'. התפקיד של עם ישראל הוא לצקת אור בכלים הללו, כלומר לקדש את העולם הטבעי, על פי הגדרת המושג 'קדושה', שהיא איחוד המידות והערכים. עולמנו מלא וגדוש ביכולת טכנולוגית, אולם חסרה בו תוספת נשמה מוסרית, איזה היעדר שאומות העולם מחכות שעם ישראל ימלא דרך קיום התורה כאומה ריבונית בארצה. זוהי נקודה חשובה: את התפקיד הזה של הגשמת הערכים העליונים בעולם הטבע, עם ישראל מסוגל למלא רק בארצו, בשל היכולת לקיים את התורה בכל מרחבי החיים, ומשום שבארץ ישראל הקדושה היא קדושה טבעית. שלא כמו בחוץ לארץ, הקדושה אינה עומדת בסתירה לטבע אלא מופיעה דרכו, כפי שחידש הרב קוק.

מלאכת האדם

הקשר בין היום השביעי ליום השמיני, בין השבת לבית המקדש, משתלשל עד למישור המעשי בחיי האדם. עבודת התיקון ביום השביעי היא בניין המקדש במשמעותו הכוללת. עבודה זו היא מלאכת האדם המהווה המשך של מלאכת הבורא, ששבת ממלאכתו ביום השביעי, והותיר בידי האדם את המשימה להמשיך את פרויקט תיקון הבריאה: "אשר ברא אלוקים לעשות". משום כך מכונה מלאכת האדם בתורה

‘עשייה’, כאשר על פי הפרשנים ‘עשייה’ פירושה תיקון (רש"י על בראשית א, ז; רמב"ן דברים כא, יב). לא במקרה ל"ט אבות המלאכה בתורה, המפורטות בהלכות שבת, הן מלאכות שהיו נצרכות לשם בניית המקדש. מלאכות אלו הן האבטיפוס של כל המלאכות שהאדם פועל בעולם המעשה. אבות המלאכה נחלקות לשלושה ממדים בעולמו של האדם: הבית, האוכל והלבוש, וכל אחד מהם מתפרט לשלוש עשרה מלאכות. כל המלאכות שהאדם עושה לשם בניין העולם מתקנות דברמה במציאות, ומוסיפות נדבך לבניית בית המקדש במשמעותו הכוללת.

יוצא מכאן שעבודתו של איש החול נצרכת לא פחות מהגותו של איש הרוח. עלינו לזכור שבאופן מהותי, כל עבודה היא עבודת קודש. אך במציאות, לאחר שעבודת האדם נפלה לעולם החול בשל חטא אדם הראשון, נחלקו המלאכות לשני סוגים: לעבודה שהיא בחינת ‘חול’ ולעבודה שהיא בחינת ‘קודש’. אלו הן אותן העבודות ואותם העניינים, אלא שבעבודת הקודש המעשים נעשים כבר בשלמות, כפי שנעשו בעבודת הכהן הגדול בבית המקדש. עבודת הכהן הגדול מייצגת את הדגם האידיאלי של האדם בעולם: האדם השלם, בבית השלם, לבוש בבגדים השלמים, עובד בעבודה השלמה ואוכל את האוכל השלם. כעת, כשבונו מהגלות, הגיעה העת לחזור ולאחד את מושג העבודה: לעבוד ‘עבודת חול’, כפי שהתרגלנו לומר, בצורה של עבודת קודש.

לסיכום, המקרא מלמד אותנו שכבר מראשיתה, הבריאה כולה – ובראשה נזר הבריאה, האדם – נתונה להיסטוריה מסוימת, שמתרחשת בפרק הזמן של היום השביעי. זהו יום שאת תכליתו הגדיר הבורא בעצמו, והיא נותנת משמעות לזמן המתמשך: על האדם להגיע למפגש שקבע עמו בורא העולם בסוף היום השביעי. מפגש זה עתיד להתרחש בעקבות תיקון העולם במהלך ההיסטוריה האנושית והעלאתו למדרגת הקדושה. מקום המפגש – המקדש – הוא במהותו העולם עצמו.

כמה רחוקה היא תורת ישראל מכל תפיסה דואליסטית של האמת, שבה הקודש והחיים בעולם נתפסים כסותרים זה את זה. תפיסה זו, שחלחלה בדורנו להרבה חוגים דתיים וחרדים, בתפוצות ובארץ, מקורה בהשפעה רוחנית של דתות פגאניות עקב המגע המתמשך איתן לאורך הגלות. השיבה לארץ ישראל מבטיחה גמילה אמיתית ממנטליות זרה זו, טיהור הבא מעצם המפגש המחודש של עם ישראל עם נופו הטבעי – עם ארץ העברים, ארץ הקדושה הטבעית.